

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

1. Fjodor Gladkov:

CEMENT

Izrazito delo sovjetske književnosti in dober zgled za sodobni roman, ki so mu najmlajši Rusi dali novo smer, je »Cement« Fjodora Gladkova. To je drugi del obširno zasnovane, še nedokončane trilogije iz revolucijske dobe. Prvi del bo obsegal začetek revolucije, tretji pa industrijalizacijo Rusije.

Zgodba tega romana se ne da obnoviti na običajni način. Pred nami se odgrinja del sveta s kolektivno duhovnostjo časa, kakor da se pisatelj prav posebno zaveda, da na svetu ni zgodb, ki bi se pletle izključno okoli ene same osebe in da so take poetične zgodbe danes prisiljene in neuporabne zlasti tedaj, kadar se poudarja določena zmagojoča miselnost, v kateri mora vsaka individualnost utoniti v splošnosti. Čeprav je tudi v »Cementu« dejanje v nekem oziru zaokroženo in je glavna oseba vidno pomaknjena iz celote, stoji pred nami samo ogromna množica, da se nam odpira pogled zdaj v to, zdaj v ono stran celote; v dušo posameznih ljudi vidimo samo tedaj, kadar se svojim osebnim težnjam z večjo ali manjšo bolečino odpovedujejo. Junak tega romana je novi duh, program revolucije; dasi Lenin ne nastopa nikjer in se le nekajkrat omenja, je on tisti, ki vodi roman.

Čas dejanja se da ugotoviti približno za leto 1921.; kraj dogodkov je južnovzhodna Rusija ob morju, kjer se plemena mešajo. (Gladkov je tudi tam doma — rojen 1883 — sedaj živi v Moskvi.) Pisatelj začne v trenutku, ko se delavec Gleb Čumolov po treh letih vrne iz rdeče armade. Tja je bil prebežal, ko ga je eden izmed voditeljev tovarne izročil beli armadi. Zdaj je našel mogočno tovarno za cement prazno, zanemarjeno, deloma od bojov razrušeno, ljudi v uboštvu, vse brez volje in cilja. Med delavskimi stanovanji in okoli tovarne se pasejo koze in prašiči, v poslopju pa, kjer so bili prej tovarniški uradi, zborujejo revolucionarni odbori, ki se izgublajo v primitivnem birokratizmu. Epična ideja v romanu je Glebova borba, da reši delavstvo stiske, da se obnovi tovarna in se začne gospodarska obnova in proletarska kultura. Gleb zmaga in preko vseh osebnih razočaranj stoji kot orjak nad množicami, ki z zmago dela praznujejo zmago ideje. Najvažnejši epični momenti v delu so: Glebov prihod iz vojne, začetek dela, boji s kozaki in z zeleno armado, izgon privilegirancev, boji v stranki sami, ki končno izključi menševike in nazadnje obnovitev tovarne. Izmed množice oseb stoji poleg Gleba izrazito pred nami Glebova žena Daša, inženir Kleist, bivši menševik Sergej Ivanovič in Polja Mehova. Dočim se množica po določeni ideji mehanično spreminja, vežejo to petorico ljudi žive niti s prejšnjim svetom in zdaj pa zdaj občutijo neizprosnost novega reda, ob katerem vse pravice srca izgubljajo svojo moč. Čim bolj ugaša srce, tem bolj stopa v ospredje program.

Poleg Gleba, ki stoji v sredi med starim in novim svetom, je najbolj programatična oseba Daša. Ko je bil njen mož še socialist, mu je bila zvesta družica in mati. Oba sta živela še v prvi zakonski sreči. Ko so ji iztrgali moža, je kmalu prišel novi čas.

R. JAKOPIČ: ŠTUDIJA GLAVE BREZDOMCA

Veliko je pretrpela in je vedela, kam mora iti, čeprav ni slutila, da mož še živi v rdeči armadi. Z vso srditostjo se je vrgla v novi čas in je postala žena-mož. Ko se Gleb vrne, ga sprejme z rdečo ruto na glavi, hladno, brez nežnosti — kot žena mu je tuja, vsa zaposlena v javnem delu. »Da, Gleb, solnce in kruh, oba sta drugačna.« Hčerko edinko je dala v dečji dom, sama načeluje odboru za preskrbo otrok. Povsod ima odločilno besedo, svobodna žena je za vsakogar, svobodna hoče biti proti možu. Gleb šele počasi to uvideva, a preboli nikoli ne. Najhujši trenutek je, ko umrje otrok. Njurka se stopi kot sveča ob ognju. Tedaj Daša za hip spozna bridkost novega časa, ko že dojenči izgubijo matere. Pisatelj sam pripoveduje: »Ona, Daša, ve boljše kakor vsi zdravniki na svetu, zakaj ugaša Njurka kot zvezdica na jutranjem nebu. Otrok ne potrebuje samo materinega mleka, otrok se hrani z materinim srcem in njeno nežnostjo. Otrokovene in otrpne, če mati ne diha na njegovo glavico, če ga ne greje s svojo krvjo in če njegove posteljice ne napolnjuje s svojo dušo in svojim vonjem.« Z otrokovo smrtjo se pretrga tudi zadnja živa vez med Glebom in Dašo. Kot prosta žena se preseli k Polji Mehovi, ki je potrebna njene pomoči. Postala je voditeljica ženskega odbora. Tisti pa, ki mu je bližja, je Badjin, lopov, ki ima v rokah vso ljudsko moč. Gleb stoji sam in uvideva, kako je življenje. »Usoda vse stolče kakor stope — navade in ljubezen...«

Druga ženska je Polja Mehova — srdita boljševikinja, brezobzirna, prva voditeljica ženskega odbora. V začetku revolucije je v Moskvi stala v prvih bojnih vrstah. Ko se Gleb poteguje za svoje zakonske pravice, mu pokaže vrata; ko se Gleb bojuje proti kozakom, je ob njegovi strani in besno strelja in mori. Toda v srcu je ostro nasprotje Daše; na dnu srca srdite Amaconke bdi jezero čuvstev. »Samo pri delu smo si blizu, ampak kot ljudje: v notranjosti smo odtrgani drug od drugega, tuji smo si. To je eno izmed naših velikih nasprotij. Samo delavci smo. Kadar pa se dotaknemo srca in možganskih celic, oslepimo in se zaklenemo. In ničesar se tako ne bojimo kot svojih čuvstev.« Ko se začenja buditi gospodarsko življenje in prihajajo trgovci, ko ožive kavarne in veseljačijo v njih, tedaj Polja z grozo gleda in se vprašuje, čemu so bili boji in čemu moritve? In ko se čujejo od povsod kliči: kruha, kruha, začne padati nanjo kakor mōra in jo potare. Izgubi zaupanje v stranki in njena zadnja opora je Daša, čeprav sta si bili vedno mrzli. Po srcu je najbliže Glebu, a oba se v mislih samo srečujeta. Tudi Polja mora trpeti nasilnika Badjina, ki pozna samo njeno telo in jo pozneje brezobzirno uniči, ko gre za stranko.

Podobna tragična oseba je Sergej Ivanovič. Dva sina ima stari filozof Ivan Arzen: Dimitrija in Serjožo. Dimitrij je ostal zvest meščanskemu nazoru in je v vojni izgubil eno roko; Sergej je intelektualen revolucionar, menševik. »Resnična svoboda je mogoča samo, ako svojo voljo plodno združimo z dialektično nujnostjo. Človek je nesmrten v silni moči ustvarja joče skupnosti«, je njegovo načelo, ko stopi med boljševice. Toda veliko trpi tu, predvsem nezaupanje delavskih množic, ker je intelektualec. Tudi njega stranka vrže v boj, ker revolucija ni samo duhovna, ampak tudi krvava. Kot straža spremlja svojega očeta v izgnanstvo, v bojih srdito ubije svojega brata in tudi nanj začne prav tako kot na Mehovo padati môra razočaranja. »Burni in naporni dnevi so njegove moči zastrupili, da ne more spati. Odmor mu je dobro del, ko se je potopil v molk knjig in ga vsaj eno uro ne morejo najti, da je lahko sam. Njegove noči v majhni sobici sovjetske hiše so polne muk, môra, preprežena z bolečinami v glavi. Tam v sovjetski hiši ni spanja, in vseh štiri in dvajset ur je polno gostega tobakovega dima in telefonskih glasov in vsaka nit v možganih je zvezana s celokupno mrežo električnih žic, ki vežejo republiko. V sovjetski hiši ni dneva ne noči — samo ena sobica je, v kateri čuti bolečino preutrujenosti, strogost junaštva in svojega poklica.« Čemu vse grozote, ko so rodile samo birokratično strankarstvo in grozno propast? Po kavarnah so veselice, na cesti lakota in smrt. Tudi njega izključijo iz stranke kot nezanesljivega in zbehan, osamljen sedi v svoji sobici in se ukvarja z Leninovimi spisi in v blaznih prividih gleda svojega očeta na poti v izgnanstvo. Njegova ljubezen do Polje Mehove, ki jo neguje in ji v najtežjih časih stoji ob strani, se ne spolni nikoli. Toda tudi preko tega gre. »Samo eno je potrebno: stranka in delo za stranko. Nič ni na svetu, kar bi veljalo samo za eno osebo. Kaj je njegova ljubezen, ki jo skriva v nevidnih globinah? Kaj so vprašanja in misli, ki mučijo njegove možgane? Nič kot spovračanje neke proklete

preteklosti. Vse to je od očeta, iz mladosti, iz razumarske romantike. Če ga stranka spet sprejme ali ne, se nič ne izpremeni. Njega, Sergeja Ivagina kot poedinca ni več. Samo stranka je še — in on — je samo majhen delec v njenem orjaškem organizmu.« Nazadnje spozna: Gleb bo z železnimi koraki hodil po republiki, on, Sergej, je samo sila, žrtev, nujen člen v verigi velikih dogodkov.

Inženir Kleist je mrka postava, ki kot senca stoji v ozadju in se iz nje končno izloči živ človek dela. On je postavil ogromne tovarniške zidine in kot njihov duh stanuje v skriti sobici v tovarni. Ko je tovarna obstala in so se vsi strokovnjaki razbegli, se on ni mogel ločiti od svojega dela. Sovražnik socializma je bil — Gleba in tovariše je izdal beli armadi, a Dašo je vendarle rešil smrti. Sovražnik je novega reda, a se le še skriva v tovarni. Grozna napetost med njim in Glebom radi obračuna se razreši v skupno delo za obnovo tovarne in Gleb govori nazadnje množicam: če bi le imeli več takih tehnikov kot je inženir Kleist in še kaj drugega, bi prav kmalu presenetili vso Evropo.

Epika ideja Glebove zmage dosledno prehaja v vsebino, ki se nabira iz programatičnih gesel delavstva, bodisi da jih teoretično razglaša Sergej Ivanovič, bodisi da jih preprosto jasno bruha Gleb: »Konec krvave vojne, vse moči gospodarskemu boju. Proletariat je edina moč. Oživimo tvorne sile republike! V krhki simboliki jih razlaga Gleb: »Kaj je nova gospodarska politika? To je, udari hudiča po zobeh z novim življenjem. Cement je krepka vez. S cementom bomo mogočno dvignili zgradbo republike. Mi, tovariši, smo cement, mi delavski stan.« In tako se iz vsega boja in zmag, iz vseh završenih in nezavršenih usod dviga slavospev prebujenemu razumu proletarca. Vendar je pisatelj znal svoje programatično, dosledno tendenčno delo ohraniti v mejah umetniške tvornosti. Vse usode se sicer končno zaokrenejo v smeri novega družabnega reda, vendar ne tako, da bi bilo to življenje samo zunanje, po programu urejeno, še manj pa, da bi bila to votla tendenčna fabularnost. Ljudje novega svetovnega reda trpe svoje resnične poraze kot naravne posledice novega življenja. Drama Glebove in Dašine ločitve se zaplete naravno in nujno; še globlje in iskreneje pisatelj prikazuje duševno razvrzanost v Sergeju in Polji. Toda samo do vrha, kajti nad živo usodnostjo, v kateri trpe ti najmočnejši ljudje, je heroična misel, ki ne rešuje tragike etično, ampak smotreno programno. Tu zmaga tendenca nad življenjem. Nazor in volja sta zadnji izhod; srce umolkne in drugega spoznanja ne sme biti kot zavestna služba. Sergej sredi krivic spozna: »Tako je pač. Mora tako biti«, in Gleb v tistem hipu, ko bi moral poiskati pravice za svoje razžaljene človeške pravice, odpusti najnižkotnejšemu sovjetskemu oblastniku Badjinu. Tak konec nas več ne prepričuje in ne gane. To ni več tendenca, ki bi izhajala iz etičnih in moralnih osnov, ampak je vsiljena miselnost organizane skupine, uradne politične usmerjenosti. Zato se vrednost dela v svojem koncu, ki je docela retoričen, mnogo zmanjša.

To je svet, ki ga vodijo ideje, ne srce. To ni resignacija — to je nazor, ki ima svoje posebne vzroke. Gladkov je v »Cementu« razvil materialistični

monizem v idealistični smeri, opesnil urejeno mehaniko duha in naravne sile v sintezi stroja. V stroju se duh pretvori v živ, smotren organizem, ki je v novi Rusiji dobil svoje božanstvo. Tovarne so svetišče nove družbe. Živo opisuje Gladkov v začetku domotožje po strojih, samoto mrtvih motorjev in pošastno moč zapuščenih tovarniških zidov. Stroji so brez človeka mrtvi in človek je brez njih kakor brez srca. »Ljudje in stroji so eno.« Če bi natančno analizirali ves miselni razvoj tega romana, bi videli, da sloni docela na Marxu (Daša prebira tudi znano Bebelovo knjigo »Die Frau und der Sozialismus«) in gre do najnovejših gospodarskih in političnih gesel. Od filozofskega naturalizma do novega realizma gre razvoj. Uresničiti pa se da ta novi realizem samo z idealizmom. Zato je to delo tudi tako tendenčno.

Dosledno po vsebini novega predmetnega idealizma je Gladkov svoje delo tudi komponiral. Vse dejanje je samo refleksivno dogajanje. Zato ni nobeno mesto v knjigi lirično ubrano ali pa epično fabularno — vse se veže, razrašča in polni v dramatično prostornost, v svet mnogobrojnih istovrstnih pojavov. Ko stoji pred nami prazna tovarna, je ne gleda samo samotni strojnik in ne samo Gleb, ampak tudi inženir Kleist in okoli nje se gnete delavska družba in birokratični boljševiški svet. Vse se prelija v mnogovrstno celoto, zdaj v vulgarni ljudski govorici zdaj v mrki Kleistovi misli. Ali pa vzemimo družino Sergeja Jovanoviča. Štiri osebe, štiri svetovi na enem mestu, štiri zagonečno neurejene sile, ki jim pravimo štiri cela življenja: oče, oba brata in knjižničarka Veročka. Nikjer ni posameznega človeka. »Gleb ni čutil nobenega človeka kot edinca, čutil je le nagrmadeno silo množic pred seboj in za seboj.« Noben dogodek ni izražen sam po sebi, vedno gre skozi množico oseb. Vsaka misel se razživi v razgibanem prostoru, vsak predmet živi in učinkuje v svojem prostoru. (»To je bilo vse kakor prej, čisto in lepo in vsak najmanjši delec pri strojih je dihal ljubezni polno, človeško skrb.« — »Dva koraka — stena, na desni stena, na levi stena. Zvečer so se pomeknile stene še bolj skupaj in zrak je postal tako gost, da bi ga lahko zagrabil.« — Sergej: »Ali te ni strah v tej grobnici?« Oče: »To je usoda vseh knjig, da so ječa za misli.« »Mehovi so se igrali potočki v očeh.«) Ves svet v svoji razgibanosti izgublja določne konture in prehaja v migljajoče silhuete; posamezni človek se gubi v njem. V tej razgibanosti je samo smer gibanja določno podana: človekovo teženje k skupnosti v nov svet, porojen iz srdito razživete, z razumom prečiščene volje.

Za to živo, vsaki statiki se upirajoče dinamično oblikovanje je značilna celotna zgradba. Običajne ekspozicije, kakor jo imajo shematične zgodbe, »Cement« nima. Skoraj do polovice dela in še naprej je vse dejanje glavnih oseb časovno dvodimenzionalno: se rahlo pomika naprej in se povrača v preteklost, je sintetično in analitično obenem. Ko dozori nasprotje do tragike, se iz epične in dramatične težnje odkrije nova oblikovna sila: nazor, ki se mu podredita epos in drama. Tako se v vseh važnih osebah tega romana križajo preteklost, sedanjost in prihodnost ter ustvarjajo duhovno in oblikovno sproščeno celoto. »Cement« je tipičen zgled moderne nezaključene, odprte epične forme. F.K.

R. JAKOPIČ: STUDIJA ZA LEVO FIGURO V DELU

NOVE KNJIGE

SLOVENSKO SLOVSTVO

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi.** Drugi zvezek: Bogovec Jernej. Balade v prozi. V Ljubljani, 1928. Založila Jugoslovanska knjigarna. Str. 255.

O »Bogovcu« smo v našem listu obširneje govorili že leta 1924. Tedaj smo označili snov in zgodbo romana in ga vsebinsko zvezali s »Plebanusom«. Razlago dela nam je zdaj podal tudi pisatelj sam v Opombah, ki so za literarno zgodovino dragocene, vendar pa pogrešene v toliko, v kolikor pisatelj sam prehaja v ocenjevanje svojega dela.

»Bogovec Jernej« je izrazito duhovno delo, je versko psihološki roman in usodna drama med duhom in telesom. Vsebinska osnova dela je, da duh in meso ne moreta oba živeti iz besede. V dobi, ko sta se duh in meso v svojem nasprotju najtesneje zblížala, so se prelomile duše in rodile največje grozote. Zato so podobe tega romana vse temne. Iz vere same ni odrešenja; čim bolj hoče Jernej, zadnji predikant, živeti iz besede, tem manj živi iz ljubezni. Zato je razvoj dejanja samo razkrajanje. Jernej gleda beg svoje črede in trpi razpad svoje lastne duše, ker njegova čreda in ves svet živi iz mesa in ker se vanj samega zajeda duhovina njegove druge žene, katere ljubezen ni bila iz duha, ampak iz mesa. Usodno spoznanje, da je tudi on samo ježna žival